

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ОБСЛУГОВУЮЧИХ КООПЕРАТИВІВ

І. І. Вініченко, д. е. н.

Дніпропетровський державний аграрний університет

Досліджено роль обслуговуючої кооперації в сучасній системі агробізнесу. Визначено ряд застережень щодо поняття сільськогосподарської обслуговуючої кооперації. Запропоновано авторське трактування поняття «сільськогосподарський обслуговуючий кооператив».

Постановка проблеми. Світовий і український досвід свідчать про всезростаючу роль сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів (СГОК) для підприємницької та іншої діяльності селян. В сучасних умовах товаровиробники досягають економічної стабільності спільними зусиллями через створення власних, повністю ними контрольованих організацій на кооперативних засадах. Селяни, одержавши землю у приватну власність, здебільшого практично не є спроможними її раціонально використовувати. Вихід з цієї ситуації вбачається в об'єднанні зусиль, матеріальних та фінансових ресурсів самих селян через використання сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу.

Аналіз останніх досліджень. Вагомий внесок у становлення та розвиток кооперації в Україні у доколективізаційний період зробили українські вчені, передусім Бородаєвський С., Туган-Барановський М., Левитський М., Мартос Б. Проблемам відродження і розбудови кооперативного руху на сучасному етапі аграрних перетворень в Україні присвятили свої наукові праці вчені-економісти Зіновчук В., Кристальний О., Малік М., Молдаван Л., Гончаренко В. та ін. Однак, організаційно-правові підходи до поняття сільськогосподарської обслуговуючої кооперації, її ролі та місця у визначенні напрямів розвитку сільськогосподарського виробництва та його структур є неоднозначними і потребують адаптації до пореформених умов розвитку аграрної економіки.

Об'єкт та методика дослідження. Об'єктом дослідження є процес розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації. Дослідження проведено з використанням системного підходу при вивченні організаційно-правових проблем становлення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів в ринковій економічній системі та сучасному агробізнесі.

Результати досліджень. Під сільськогосподарськими обслуговуючими кооперативами у світовій практиці прийнято розуміти такі кооперативи, які створені сільськогосподарськими товаровиробниками для спільного обслуговування виробничих потреб своїх господарств на всіх етапах виробничого циклу – від постачання засобів виробництва до збуту сільськогосподарської продукції, включаючи її переробку, агросервіс, взаємне кредитування, страхування, надання консультаційних послуг тощо – з метою підвищення рівня їх доходів. Характерною рисою цих кооперативів є те, що їх засновниками і членами виступають самі товаровиробники, які при цьому не втрачають своєї економічної самостійності.

Як зазначав О. В. Чаянов, кооператив (мається на увазі, згідно сучасної термінології, обслуговуючий) це, насамперед, об'єднання (союз) господарств, але господарства, які входять до цього об'єднання не знищуються, а й надалі залишаються дрібними трудовими господарствами. Сільськогосподарський кооператив є доповненням до самостійного селянського господарства, обслуговує його і без такого господарства не має сенсу [5, с. 8-9]. Отже, сільськогосподарський обслуговуючий кооператив – це кооператив незалежних власників – сільськогосподарських товаровиробників, і його діяльність повністю спрямована на задоволення господарських інтересів своїх членів, тобто невід'ємно пов'язана з їх виробничою, а певною мірою і іншою, діяльністю.

Нині в сільському господарстві кооперативні форми діяльності є характерною рисою для більшості європейських держав. Згідно з офіційними оцінками в світі є приблизно 1 млн. кооперативних організаційних структур з їх понад 120 видами та різновидами [2; 3]. І найвищі економічні показники в сфері кооперативної діяльності в країнах Європейського Союзу належать обслуговуючим кооперативам, які створюються сільськогосподарськими товаровиробниками з метою поліпшення виробничого та іншого обслуговування їх діяльності, а також для організації спільного виробництва. Такий вибір не є випадковим, адже використання кооперативної форми обслуговування сільськогосподарських товаровиробників дає їм можливість використовувати переваги великомасштабного виробництва, зберігаючи при цьому повноту своєї економічної незалежності і свободу господарської діяльності. Провідне місце в господарській діяльності таких кооперативів належить збору, переробці і збуту сільськогосподарської продукції. Зокрема, на частку збутових кооперативів північноєвропейських країн припадає від 50 %

(Фінляндія) до 70 % (Норвегія) всієї загальної економічної діяльності кооперативного сектора. Висока питома вага кооперативів й у сфері харчової промисловості. Постачання фермерам засобів та знарядь виробництва займає друге місце за обсягами кооперативної діяльності. Їх загальний сумарний обіг становить близько 30-35 % всієї суми обігу кооперативів [2; 3].

СГОК повинні відіграти вирішальну роль у створенні нової структури сільського господарства України, сприяти розвитку сільськогосподарського виробництва та розвитку ринкових відносин на селі в цілому. Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію» визначив СГОК як «кооператив, створений для надання послуг переважно членам кооперативу та іншим особам з метою провадження їх сільськогосподарської діяльності». Це визначення наголошує на тому, що головною метою такого кооперативу є обслуговування потреб переважно його членів та наголошується на спеціальному – сільськогосподарському профілю кооперативної діяльності. Водночас, це визначення поняття СГОК викликає ряд застережень. По-перше, як видове поняття воно повинно було б відповідати родовому поняттю «сільськогосподарський кооператив». Тим не менше, воно не містить ряду істотних ознак, які характеризують обслуговуючий кооператив як особливий тип сільськогосподарського кооперативу і впливають із загального визначення цього поняття.

По-друге, надання послуг переважно членам кооперативу, хоч і є істотною особливістю СГОК, проте недоцільно її виділяти самостійно, оскільки вона випливає з обов'язку членів кооперативу брати участь у його господарській діяльності. Тому вважаємо, що у визначення поняття слід ввести умову про обов'язкову участь членів кооперативу в господарській діяльності цього кооперативу. Крім того, необхідність обслуговування членів СГОК випливає вже з його назви і економічного призначення цього типу кооперативів.

По-третє, основною метою будь-якого кооперативу, незалежно від типу чи виду, а тим більше обслуговуючого, є задоволення матеріальних та інших потреб своїх членів. Такою є природа кооперативу, який є не лише економічним утворенням, але і соціальним явищем. Як зазначає В. З. Янчук, без соціальних орієнтирів, які мають істотний характер, організацію не можливо віднести до кооперативної [1, с. 70]. Закон же передбачає специфічну мету – провадження членами сільськогосподарської діяльності. Видається більш правильно розглядати це не як мету, а як завдання та основне призначення СГОК.

З огляду на поняття «сільськогосподарський обслуговуючий кооператив» можна виділити такі його ознаки:

1. Засновниками і членами кооперативу можуть бути фізичні і юридичні особи – сільськогосподарські товаровиробники. Цим обслуговуючий кооператив істотно відрізняється від сільськогосподарського виробничого кооперативу.

2. Обов'язкова участь членів у господарській діяльності кооперативу. При цьому, члени кооперативу беруть участь у його господарській діяльності в обсязі, що становить більшу частину річного обороту діяльності, яка кооперується. Проте, якщо члени кооперативу не звертаються за послугами до своєї організації один або два роки, вони повинні втрачати право голосу, а їх пайовий капітал повинен набувати статусу, який не дає права участі у прийнятті принципів управлінських рішень. Подібну умову доцільно було б передбачити і в Законі України «Про сільськогосподарську кооперацію». Це стимулюватиме не лише використання послуг кооперативу, що теж важливо, а й розвиток виробництва в цілому.

3. Обов'язок кооперативу проводити господарські операції переважно зі своїми членами. Законом України «Про сільськогосподарську кооперацію» встановлено обмеження надання послуг не членам в обсягах, що не перевищують 20 % загального обороту кооперативу. Між тим, аналогічний відсоток у Франції, а у ФРН, США, Італії, Російській Федерації та ін. країнах – 50 % [186, с. 35]. При цьому, відносини між кооперативом і третіми особами базуються на договірних засадах. Робота з не членами обліковується на окремих рахунках. А це ускладнює планування та розрахунки кооперативу щодо господарської діяльності.

4. Отримання прибутку не є основною метою їх діяльності. Таким чином, мета створення СГОК передбачає його некомерційний характер і головну ознаку – неприбутковість. При цьому необхідно правильно розуміти це поняття. Статус неприбуткової організації стосується не ефективності роботи кооперативу, а розподілу коштів, які в некооперативних організаціях вважаються прибутком [4, с. 8].

Сам термін «неприбутковість» не означає відмови від отримання прибутку, чи швидше доходу, оскільки кооперативи повинні бути не лише рентабельними, але і конкурентоздатними в умовах ринкової економіки. При цьому, отримання прибутку для СГОК є не менш важливим, ніж для виробничих кооперативів, оскільки прибуток – джерело поповнення майна та інших потреб кооперативу, який дозволяє забезпечити добробут членів кооперативу, задоволення їх потреб, заради яких вони і об'єдналися в кооператив.

СГОК досягає мети свого створення шляхом здійснення господарської, у т. ч. підприємницької діяльності. Це, наприклад, заготівельна, переробна, збутова та інша діяльність. Проте, в обслуговуючих кооперативах ця діяльність, на відміну від виробничих кооперативів, здійснюється не безпосередньо членами кооперативу, а, як правило, найманими працівниками. На жаль, Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію» по-суті виключає можливість ведення СГОК підприємницької діяльності як основної. Ця ж тенденція спостерігається й у Цивільному кодексі України. Важливо мати на увазі, що сільськогосподарські кооперативи і їх тип – обслуговуючі кооперативи – це особлива організаційно-правова форма підприємницької кооперативної діяльності. На відміну від комерційних організацій, вона полягає у тому, що основною метою їх діяльності є не отримання прибутку, а задоволення господарських потреб своїх членів і підвищення доходів їх господарств завдяки колективному (спільному) веденню господарських операцій.

Висновки. Поняття «сільськогосподарський обслуговуючий кооператив» слід визначати як юридичну особу, утворену шляхом добровільного об'єднання фізичних або/і юридичних осіб (сільськогосподарських товаровиробників) для обслуговування господарств членів кооперативу шляхом здійснення господарської, у т. ч. підприємницької, діяльності з метою задоволення матеріальних та певних інших потреб членів кооперативу, при умові їх обов'язкової участі в господарській діяльності кооперативу. У перспективі для більш ефективного здійснення СГОК своїх завдань і функцій, а також для більш чіткого визначення правового статусу окремих їх підвидів, доцільно прийняти спеціальний Закон України «Про сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи».

Список використаних джерел

1. Аграрне право України: підручник / За ред. В. З. Янчука. – Київ: Юрінком Інтер, 2000. – 718 с.
2. Волик А. М. Напрями розвитку сільськогосподарської кооперації в країнах ЄС / А. М. Воловик // Економіка АПК. – 1997. – № 1. – С. 89–92.
3. Зіновчук В. В. Організаційні основи сільськогосподарського кооперативу / В. В. Зіновчук. – К.: Логос, 2001. – 379 с.
4. Саблук П. Т. Витратно-ціновий аналіз в системі агромаркетингу / П. Т. Саблук, Д. Я. Карич, Ю. С. Коваленко. – К., 1996. – 136 с.
5. Чаянов А. В. Основные идеи и формы организации крестьянской кооперации / А. В. Чаянов. – М.: Наука, 1991. – 455 с.